

— ביתומים הזנים אותה — נמי ליהוי מציאת האשה לירשים!?

ודחינן: לעולם אימא לך: "ניזונת" תנן, וחייבים הם לזונה. ובכל זאת דינם שונה משל בעל, ומציאת האשה אינה שלהם:

כי טעמא מאי אמור רבנן: מציאת אשה לבעלה, כדי דלא תיהוי לה איבה מכך שהוא זן אותה והיא אינה נותנת לו את מציאתה.

אבל הני יתומים, לא איכפת לן דתיהוי להו איבה עליה, שהרי בעל כרחם זנים הם אותה, ולכן אין מציאת האשה ליתומים.

אמר רבי יוסי בר חנינא:

כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה, (2) האלמנה עושה אותן לירשים הזנים אותה

—

חזין ממוזינת הכוס, והצעת המטה שלהם, (3) והרחצת פניו וידיו ורגליו, שאין היא עושה

תא שמע רביה "אלמנה הניזונת" תנן, וסתם תנא דמשנתנו כאנשי יהודה הוא, מהא דאמר רבי זירא אמר שמואל: אף שמעשה ידיה של אלמנה הם ליתומים כמו לבעל, בכל זאת מציאת אלמנה היא לעצמה, ואף שהבעל היה זוכה במציאתה!

ומדייקת הגמרא: אי אמרת בשלמא "אלמנה הניזונת" תנן, וסתם התנא של משנתנו כאנשי יהודה שאין היתומים חייבים לזונה, אם כן שפיר יש לפרש את דברי שמואל שהוא עוסק באלמנה שאינה ניזונת, ולכן מציאתה לעצמה. (1)

אלא אי אמרת "אלמנה ניזונת" תנן, וחובה מוטלת על היתומים לזונה, מבלי יכולת ליפטר ממנה על ידי מתן כתובה, תיקשי:

ניהוו היתומים כבעל [יהיה דין היתומים כדין הבעל] —

מה, כמו בהיותה אצל הבעל, מציאת אשה לבעלה משום שהוא זן אותה, כמו כן, הכא

"מעשה ידיה לעצמה", כיון שהוא עוסק באשה שאינה ניזונת, ופירשו את סוגיית הגמרא באופן אחר.

ואולם ה"פני יהושע" וה"בית יעקב" מבארים את דברי רש"י "בשאינה ניזונת" באופן אחר, ומיישבים את קושיות התוספות, ראה שם; וראה עוד מה שכתב בהפלאה לבאר את שיטת רש"י.

2. כפי שמבואר במשנה לעיל נט ב.

3. הצעת המיטה האמורה כאן, היא פריסת סדין ולבדין, ולא הצעת כרים וכסתות, שאת אלו צריכה היא להציע, וכמו גבי נדה. ראה דף סא א וברש"י שם.

לומר שהלכה כמותם, כן פירש רש"י; אבל התוספות חולקים על רש"י, וסוברים שאין נידון הגמרא כמאן הלכתא, אלא ספק הגמרא הוא אם דין התנא נאמר לאנשי גליל דוקא, אבל לאנשי יהודה שמדעתם היא ניזונת, אין מעשה ידיה שלהם, או שדין המשנה נאמר גם לאנשי יהודה, ראה דבריהם.

1. לשון רש"י הוא: "שפיר איכא לאוקמי להא דשמואל בשאינה ניזונת", ופשטות כוונתו היא, דהיינו כגון שכבר נתנו לה כתובתה [ולשון הריטב"א בהבנת רש"י הוא "שלא רצו היתומים לזונה"]; וכן הבינו התוספות [כמו שכתב בהבנתם ה"פני יהושע"] ותמהו על דבריו, דאם כן פשיטא היא, ועוד, שהיה יכול שמואל לומר

ליתומים, אף שחייבת לעשות כן לבעלה משום שמלאכות אלו מקרבות חיבה והרגל דבר. (4)

אמר רבי יהושע בן לוי: כל מלאכות שהעבד עושה לרבו, התלמיד עושה לרבו, הויזן מהתרת מנעל, מפני שהרואה אומר: עבדו הכנעני הוא.

אמר רבא: לא אמרן שאין התלמיד מתיר את מנעלו של רבו, אלא במקום שאין מכירין אותו שהוא תלמידו, אבל במקום שמכירין אותו שהוא תלמידו לית לן בה [אין בכך כלום], שהרי אין לחוש שיאמרו: עבד כנעני הוא.

אמר רב אשי: ובמקום שאין מכירין אותו, נמי לא אמרן שאינו מתיר את מנעלו של רבו, אלא במקרה דלא מנח התלמיד תפלין. אבל כאשר מנח התלמיד תפלין בקביעות, (5) לית לן בה, שאין דרך עבדים כנעניים להניח תפלין, ויראו כולם כי שם תלמיד נקרא עליו, ולא עבד הוא!

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:

כל המונע תלמידו מלשמשו, הרי זה כאילו מונע ממנו חסד.

שנאמר [איוב ו יג]: "האם אין עזרתי בי, ותושיה נדחה ממני. למס [הלמ"ד בפת"ח והמ"ם בקמ"ץ] מרעהו חסד, ויראת שדי יעזוב". כלומר, הממס [מונע] עצמו מעזרת רעהו, ממס [מונע] ממנו את האפשרות לגמול חסד. (6)

רב נחמן בר יצחק אומר: אף פורק ממנו יראת שמים, שנאמר שם "ויראת שדי יעזוב". (7)

אמר רבי אלעזר: אף על פי שאמרו חכמים: אין האשה ניוזנית אלא מקרקעות שהניח בעלה ליתומים, בכל זאת: אלמנה שתפסה מטלטלין — שירשו היתומים מבעלה (8) — כמזונותיה, מה שתפסה תפסה!

4. ומטעם זה אף אמרו לעיל [סא א] שהנדה אינה עושה אותן לבעלה, רש"י.

5. כן כתבו הראשונים, שדוקא אם מנח להו תדיר, כי אם לא הרי אפילו עבד לפעמים מניח תפלין לאקראי בעלמא.

6. לשון רש"י. ולשונו במהדורא קמא הוא: "למס מרעהו" מתלמידו, מי שמסיר עצמו מרעהו, כאדם שאומר לחבירו "הסר מעלי" שאינו רוצה שיקרב אצלו לשמשו, "חסד" דומה כאילו הסיר ממנו חסד, מס לשון השמטה והסרה כמו [פרשת שופטים] "ולא ימס [את לבב אחיו כלבבו]", ולא ביאר רש"י היכן נרמז בלשון "רעהו" דהיינו תלמידו.

עוד כתב רש"י: "ואית דמפקא לה מדכתיב לעיל מינה "ותושיה נדחה ממני" וסמיך ליה "למס מרעהו חסד", ובמהדורא קמא: "לישנא אחרינא, "למס מרעהו חסד", מה כתיב למעלה "האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני", וכתבי בתריה "למס מרעהו חסד", ומשמע הדוחה תושיה ממנו מתלמידו מלשמשו, מונע ממנו חסד".

7. ראה אריכות בזה בספר "הפלאה".

8. נחלקו הראשונים אם בתפיסה מחיים אנו עוסקים, או בתפיסה שלאחר מיתה, ומסתימת לשון רש"י נראה שהוא סובר כי בתפיסה לאחר מיתה אנו עוסקים.

תניא נמי הכי כדברי רבי אלעזר:

אלמנה שתפסה מטלטלין במזונותיה, מה שתפסה תפסה.

וכן כי אתא כאשר בא רב דימי מארץ ישראל לבבל, אמר:

מעשה בכלתו של רבי שבתי, שתפסה מן היורשים דסקינא [שק של עור] מלאה מעות למזונותיה, ולא היה כח ביד חכמים להוציא מידה, כי היות ותפסה — תפסה.

אמר רבינא: ולא אמרן — שאם תפסה מטלטלין אין מוציאין מידה — אלא כשתפסה אותם למזוני.

אבל תפסה מטלטלים לכתובה שאינה נגבית אלא מן הקרקע, מפקינן מינה [מוציאין ממנה]⁽⁹⁾!

מתקיף לה מר בר רב אשי לדברי רבינא:

מאי שנא לכתובה דמפקינן מינה, משום דכתובת אשה נגבית ממקרקעי ולא ממטלטלי —

אם כן מזונות נמי הרי אמרו חכמים שהן נגבין ממקרקעי ולא ממטלטלי!?

אלא כשם דלמזוני מאי דתפסה תפסה, הכי נמי לכתובה!

אמר ליה רב יצחק בר נפתלי לרבינא:

הכי אמרינן משמיה דרבא כוותיך [כמותך], שאלמנה התופסת מטלטלין לכתובתה, מוציאים אותם ממנה!

אמר רבי יוחנן משמיה דרבי יוסי בן זימרא:

אלמנה⁽¹⁰⁾ ששהתה שתיים ושלוש שנים ולא תבעה מזונות מן היתומים, איבדה את זכותה לתבוע את המזונות שלא תבעתם עד עתה, כי מאחר שלא תבעתם ודאי מחלה עליהם!

ותמהה הגמרא על לשונו של רבי יוחנן "שתיים ושלוש שנים".

השתא, הרי אם שהתה שתיים שנים איבדה, כי ודאי לא היתה ממתנת כל כך מלתבוע אם לא שמחלה —

9. ביארו התוספות — לפי מה שהקדימו שהתפיסה היא לאחר מיתה — את טעם החילוק, משום שלמזוני אינה יכולה לגבות מן המשועבדים, שאין מוציאין למזון האשה מן המשועבדים, מה שאין כן לכתובה.

10. כתב הר"ן בשם הרמב"ן, שדין זה הוא רק באלמנה, אבל אשה ששהתה מלתבוע מזונות מבעלה הפסידתם בשהייה כל שהיא, "דבאלמנה דוקא אמרו משום דאפשר דמיתזנא מדידה כגון ממציאיתה, אבל אשת איש דכל נכסיה לבעלה מדידה קא מתזנא" וראה עוד שם

ולדעת הסוברים שהתפיסה היא מחיים, ביארו התוספות והר"ן את טעם החילוק, כי למזונות מחיי הבעל הרי גובים אפילו מן המטלטלין, ולכן מועיל תפיסתה שתפסה מטלטלין מחיים ואע"ג שלצורך אחר מיתה תפסה, מה שאין כן כתובה שאפילו מחיים אינה נגבית אלא מן

שהתה שלש שנים עד שתבעה מזונותיה – וכי מיבעיא לן למימר שודאי מחלה והפסידה את מזונותיה?! –

ומפרשת הגמרא: לא קשיא, כי יש נשים שבשתי שנים מאבדות את מזונותיהן, ויש שרק בשלש שנים מאבדות אותם:

כאן – שתי שנים – בעניה, שודאי אינה ממתנת שתי שנים, ובהכרח שמחלה.

כאן – שלש שנים – בעשירה, שיש לה בינתיים ממה לזון את עצמה, ועד שלש שנים יתכן שלא מחלה אלא בדעתה לתובעם.

אי נמי:

כאן – שתי שנים – בפרוצה שאינה בושה לבוא לבית דין ולתבוע את המגיע לה.

כאן – שלש שנים – בצנועה, שהיא בושה לבוא לבית דין מלתבוע, ועד שלש שנים יש לומר שלא מחלה.

אמר רבא: לא אמרן שאם שהתה מלתבוע את מזונותיה הפסידתן, אלא את המזונות למפרע שנתחייבו לה היתומים על העבר קודם שתבעה –

אבל מזונות שהם חייבים לה מכאן ולהבא, אחר שתבעה – יש לה.

בעי רבי יוחנן: יתומים אומרים נתננו דמי מזונות, (11) והיא אומרת לא נטלתי, על מי – על האלמנה או על היתומים – להביא ראייה?

ומפרשת הגמרא את צדדי הספק: ב-13

האם נכסי בחזקת יתמי קיימי [נכסים בחזקת היתומים הם עומדים] שהרי שלהם הם, ואם כן על האלמנה להביא ראייה, שכל הבא להוציא מחבירו עליו הראיה. (1)

או דלמא, נכסי בחזקת אלמנה קיימי היות ונשתעברו הם לה בתנאי בית דין, (2) ועל היתומים להביא ראייה שכבר פרעו את המגיע מהם.

והר"ן כתב שבמזונות דלהבא אין היתומים נאמנים כיון דזה פריעה תוך זמנו שאין אדם נאמן, ראה שם.

ב. הקשה הר"ן: הרי רבי יוחנן גופיה אמר בבבא מציעא [יו ב] "הטוען אחר מעשה בית דין לא אמר כלום", כלומר שאינו נאמן לומר פרעתי, ומזונות תנאי בית דין הם!?

ותירץ: ואפשר משום דמזונות עשוין לפרוע בכל יום קמיבעיא ליה.

1. כתב רש"י, שתיבא ראייה על הודאת היתומים שלא פרעו את החוב.

2. כן הוא לשון רש"י; ולשון הר"ן בזה הוא: "דרבנן העמידו הנכסים בחזקתה למה שהוא

11. א. כתב רש"י, שהנידון הוא על דמי מזונות לשנה הבאה, וראה רש"י בעמוד ב' בד"ה נשאת ובתוספות שם ד"ה נשאת, דמוכח מרש"י שגם על מזונות שלעבר מסתפקת הגמרא, וראה מה שכתב בזה בפני יהושע.

אבל התוספות כתבו, שהנידון הוא על העבר, [כיון דבזה יותר מוכח, שאם שתקה עד עכשיו ודאי שכבר נתנו לה היתומים], אבל על מזונות דלהבא אין הם יכולים לומר פרענו, ואפילו למאן דאמר "הטוען אחר מעשה בית דין אמר כלום" כי אם לא שהיא תהא נאמנת מה הועילו חכמים בתקנתן, והרי לעולם יאמרו כבר פרענו, ראה שם, ובמה שחזרו בהם בעמוד ב ד"ה דרבי.